

ԳՐԱԿԱՆ

ՏԷՐ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՇՄԱՐՈՆԵԱՆ

(ԽԱՀՈՒՆ ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵԿԱՐԶԻ ԱՌԹԻՒՄ)

Համաստեղութեան մէջ կան լուսաւորներ, որոնք ամէն երեկոյ իբրեւ կանթեղ մշտաւառ կը փայլին երկնակամարին վրայ, եւ կան աստղեր, որոնք թէեւ իբրեւ պայցիկ կ'երեւան եւ կ'անցնին, բայց ունին իրենց պաղպաջուն նշոյնները անշիջելաբար, զոր իրենց շրջանին կը հեղուն լիաբուռն իւրովսանն լուսաւորելու մթնթախ գմբեթը հորիզոնին: Սիրելի են մեր աչքերուն ամէնքն ալ, իրենց առաւել կամ նուազ լուսով:

Սիրով կ'ողջունենք յիշատակը այն անմահներու, որոնք հայ գրականութեան համաստեղութեան բոյլին մէջ ունին իրենց որոշ կայանը եւ անստերիւր շրջանը: Անշէջ է անոնց լոյսը, ցորչափ կը վառի անոնց գործունէութեան լապտերը իրենց գործերու մէջ:

Դար մը յառաջ, փետրուար 9ին, իւր վերջին ճառագայրները կ'ամփոփէր Մադրասի մէջ ալեգարդ ծերունի մը, ընկղմելու ժամանակի անջրպետի մէջ, թողլով քաղցր յիշատակ մը իւր անուան, որ իւր մէջ ծրարած կարճատեւ բայց փայլուն գործունէութեան ճառագայթները՝ անմեռունակ պահեց զանոնք դարերու:

Տէր Յարութիւն Շմաւոնեանն էր անիկա, Մադրասի հայ գաղութին առաջնորդը, որ ծնած 1750ին Պարսկաստանի Շիրազ քաղաքը, եւ ժամանակ մը իբրեւ քահանայ գործած նոյն քաղաքին մէջ՝ 1784ին հրաւիրուած էր Մադրաս ստանձնելու տեղւոյն հայ գաղութին հովուութիւնը:

Շմաւոնեան ծնած եւ սնած Պարսկաստանի խուլ անկիւն մը՝ պարզ կրթութեան մը տէր էր: Ընտանեկան դժբախ-

տութենէ մը վշտահար, կեանքէ պարտասած՝ միայնութեան մէջ իւր հոգեկան անդորրութիւնն փնտռած ժամանակ ծանօթացաւ պարսիկ գրականութեան՝ դերվիշներու միայնարաններու մէջ: Ապա երբ Մադրասի մէջ մօտեցաւ եւրոպացի շրջանակներու տեսաւ հոն նոր կեանք, նոր շարժում, անծանօթ Ասիայի. ինքնաբերաբար ենթարկուեցաւ նոր ազդեցութեան, որ արթնցուց իւր մէջ նոր ոգի, նոր գաղափարներ: Բնածին ծգտումը զարգանալու եւ զարգացնելու՝ արծարծեց իւր մէջ նախանձ օգտակար ըլլալու՝ եւրոպական կադապարի վրայ՝ իւր ժողովրդեան:

Ասոր առաջին ազդակն էր Մամուլը. 1789ին շարժման մէջ դրաւ Մադրասի մէջ առաջին հայ մամուլը, ոսկից հրապարակ ելան ժողովրդեան կրթութեան համար շահաւետ զրբեր: Նոյն տարիները անգղիական գաղութի մէջ սկսած էր շրջան առնուլ պարբերական հրատարակութիւն մը, անդրանիկը Մադրասի շրջանակին համար, որ խոր ուշադրութիւնը կը գրաւէ հայ տպարանատիրոջ: Նման ձեռնարկութիւն մը չէր կրնար օգտակար ըլլալ հայ հասարակութեան եւ անոր ընթերցասիրութիւնը զրգոել: Ահա այն խորհուրդը, որ կը զբաղցնէր Մադրասի Հայոց հովիւր 1793 թուին:

Խորհուրդ եւ գործ մէկ էին իր եռանդուն ոգւոյն համար: Հակառակ տակաւութիւն բաժանորդներու, որոնք ծայն տուած էին իր դիմումին, նա գործի լծուեցաւ. եւ մամուլը ճոնչելով ծնաւ հայ անդրանիկ թերթը՝ Ազատը, 1794ին:

Խոնարհ գործիչը չէր խորհեր թէ անդրանիկ ծննդեամբս Հասր կ'ըլլար չստացող:

Սակայն հնդկահայ գաղութը թէեւ ծաղկած վաճառականութեամբ, բայց չհաս էր կրթութեամբ: Թերթը չգտաւ քաջալերութիւն եւ հազիւ երկուքուկէս տարի տեսած լոյսը արեւուն՝ մանուկ մատաղօրեայ վախճանեցաւ (1796): Բայց այն բաւական

եղաւ հանդէս քերելու Շմաւոնեանի հոգին, յառաջատեսութիւնը եւ ձգտումները: Ագ-
րաւորը իւր պատուոյ տեղն ունի հայ լրա-
գրութեան պատմութեան մէջ եւ Տ. Յա-
րութիւն Շմաւոնեան՝ ի շարս հայ հրապա-
րակագիրներու: Իր օրինակը ազդեց յա-
ջորդ սերնդեան վրայ եւ հայ լրագրութիւնը
ԺԹ. դարու սեամքին վրայ սկսաւ ելլել
իւր մանկութենէն, պատանենալ եւ իբրեւ
այր կատարեալ ապրիլ ընդերկար: Ագրա-
ւոր շիրմէն բուսան, ծաղկեցան եւ թա-
ռամեցան կրկին ծաղկելու համար՝ իբր 900
օրագիր, շաբաթաթերթ եւ ամսաթերթ:

Հայ հրապարակագրութիւնը յարգան-
քով կը խոնարհի Տէր Յարութիւն Շմաւո-
նեանի շիրմին վրայ՝ ձօնելու իւր երախ-
տագէտ զգացումներու դափնեպսակը հայ
լրագրութեան Նախահօր:

Յարգանք իր յիշատակին:

Վիեննա, 9 Փետր. 1924:

Հ. Ն. ԱՅՐԻՆՅԱՆ

ՐԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՈՐԱԿԱՆ

“Զխորդ Վասակ Մամիկոնեան սպարապետն
Հայոց սպանանէր շար-իւլ ասպատանին արքային
Պարսից», Բուզանդ, էջ 128 (տպ. Պատկա-
նեան, էջ 105), որ գլուխներու ընդհանուր ցան-
կին մէջ կ'աւանդուի՝ “սպանանէր շար-իւլ ասպա-
տանին Թագաւորին Պարսից. տարբերակով, էջ 61
(տպ. Պատկանեան, էջ 52): Կարնոյ երբեմնի
Արծնեան վարժարանի ընտիր գրչագիրն ալ, որուն
հաւատարիմ ընդօրինակութիւնը կը գտնուի այժմ
Մատենադարանի մէջ տակաւին չցուցակագրուած
(Թ. 904), չունի ուրիշ ընթերցում (ԹՂ. 69ա,
ԹՂ. 31բ), մինչդեռ վենետիկեան 1832ի տպագիր
մէկ օրինակի վրայ “ըստ հին բոլորագիր անթուա-
կան ձեռագրի” կատարուած մանրակրկիտ համե-

մատութիւններու մէջ — որ ներկայիս Մատենա-
դարանի Թ. 767 Ձեռագիրը կը կազմէ — կան
սա տարբերութիւնները՝ “շար-իւլ ասպա-
տանին” (էջ 124) եւ գլուխներու ընդհանուր ցանկին մէջ՝
“շար-իւլ ասպա-տանին” (էջ 6), որոնք սակայն կա-
րելորդ արժէք մը ներկայացրնելէ շատ հեռու են:
Փաւստոսի Քրանսերէն Թարգմանութեան
մէջ խնդրոյ նիւթ “շար-իւլ ասպա-տանին” կ'ըմբռնէ
ի հարկէ եւ կը ներկայացնէ իբրեւ “ախոռապետ”
Vasag le Mamigonien... tue le chef de
l'écurie du roi des Perses (Collection des
historiens anciens et modernes de l'Arménie,
I, էջ 254, այսպէս նաեւ. գլուխներու ընդհանուր
ցանկին մէջ, էջ 234): Lauer կը հետեւի նոյն
մտքին եւ կը Թարգմանէ՝ warum der Mamikonier
Wasak... den Stallmeister des Königs
von Persien tötete (Des Faustus von Byzanz
Geschichte Armeniens, Köln 1879, էջ 96):
Աճառեան Փաւստոսի ձեռարկական սրբագրու-
թիւններուն մէջ է որ առաջին անգամ կը փորձէ
անծանօթ խնդրականը ուղղել. “Հայկ. Բառ. շար-
իւլ գիտէ — կը դրէ — ոչ շար-իւլ, որոնք
տեղէն դատուելով կրնայ գուշակուիլ Թէ պիտի
նշանակեն “ձիապան, ախոռապան, ախոռապետ”.
Համետ նոյն երեսը՝ “իսկ իսկ-իւլ արքային
Պարսից նստէր ի ներքս ի տան ասպատանին”.
այսպէս երկու ձեւերն ալ խաթարուած են.
Միակ բառը որ նշանակութեամբ նոյն եւ ձեւով
ըստ կարելոյն մօտիկ լինելով կրնար ասոնց տեղ
առաջարկուիլ, է “յիւլ-իւլ”, որ Թէեւ յետին մա-
տենագրութեան մէջ միայն գործածուած է, բայց
չունի այնպիսի կազմութիւն մը, որով խոտելի լի-
նէր ոսկեգարեան մատենագրութեան համար: Եր-
կաթագիր գրութեան մէջ “շար-իւլ” եւ “յիւլ-իւլ”
շատ դիւրութեամբ կրնային շփոթուիլ: Ի եւ ի
հազիւ կը տարբերին, իսկ Ո եւ Չ ձեւերուն մէջ
միայն տակի թեւն է, որ զանազանութիւն կը դնէ:
Աւելի դժուար է մեկնել “շար-իւլ” ձեւը, ուր
ամբողջ “տառը նորամուտ է” (Բանասեր 1904,
էջ 246 — 247): Նա հապտեան անորոշ կացու-
թեան մէջ է. անգիտակ Աճառեանի արտայայ-
տութեան “շար-իւլ-իւլ” կ'ուզէ ընթերցուել “շա-
իւլ-իւլ”, որուն վրայ սակայն ինքն անձամբ կը
տարակուսի իր դրած հարցական նշանովը ու աւել-
ցուցած “ոչ ինչ ըսող սա տողերովը” “ուսի շար-
իւլ” եթէ աղաւաղ բառ չէ, ուրեմն “ախոռա-
պետ” կը նշանակէ եւ սրպէս... (Ուղղագրութիւնը
ազգային Մատենագրաց, էջ 95). Պետերս իր
Le début de la persécution de Sapor d'après
Fauste de Byzance ուսումնասիրութեան մէջ